

Ольга Морозова
(Миколаїв)

ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ ПРЕДСТАВНИКАМИ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА

Стаття присвячена науковій роботі польських вчених у напрямку вивчення української історії. Зокрема автор висвітлює діяльність представників української діаспори Республіки Польща у сфері дослідження історії України.

Ключові слова: Польща, історія України, українська діаспора.

Ольга Морозова. Исследования истории Украины представителями украинской диаспоры республики Польша.

Статья посвящена научной работе польских учёных в отношении изучения украинской истории. В частности автор освещает деятельность представителей украинской диаспоры Республики Польша в области исследования истории Украины.

Ключевые слова: Польша, история Украины, украинская диаспора.

Olga Morozova. The research into Ukrainian history by the representatives of Ukrainian diaspora in Polish republic.

The article is sanctified to the advanced study of the Polish scientists in direction of study of Ukrainian history. In particular an author lights up activity of representatives of the Ukrainian diaspora of Republic of Poland in the field of research of history of Ukraine.

Key words: Poland, history of Ukraine, Ukrainian diaspora.

Історія перших років після завершення Другої світової війни надовго поклатала край спробам поновити польсько-українські взаємини, значно зміцнюючи і так уже негативні стереотипи, що виникли в часи війни та окупації. Післявоєнна дійсність означала майже цілковиту залежність взаємних контактів від волі офіційних державно-партійних влад Польської Народної Республіки та Української Радянської Соціалістичної Республіки. Вони могли бути реалізовані лише під пильним наглядом Москви.

Набуття Україною незалежності активізувало зацікавлення її історією як з боку сусідів, так і світової спільноти. Чільне місце в цьому процесі посіли дослідники з Республіки Польща. Оскільки у Польщі глибокі демократичні процеси поєднувалися з відновленням політичної суверенності, обидві держави розпочали самостійно формувати взаємини і нічим не обтяжені особисті зв'язки по обидва боки кордону. З великою симпатією на Україні зустріли той факт, що власне Польща першою визнала право українського народу на самостійну державність.

Українсько-польське протистояння в другій половині XVII ст. та постать Б. Хмельницького, визвольні змагання 1918–1921 рр., трагічні сторінки часів Другої світової війни стали предметом ретельного вивчення польських колег [7]. Характерно, що поруч із поляками, активізували свою дослідницьку діяльність і представники української меншини Польщі. Формування демократичних інститутів Третьої Речі Посполитої створило сприятливі умови для створення спеціалізованих дослідницьких інституцій, чим вони і скористалися.

Одними з перших активізували свої організаторські та наукові зусилля Станіслав Стемпень у Перемишлі та Володимир Мокрий у Кракові, а вслід за ними Стефан Козак у Варшаві та Роман Дрозд у Слупську.

У порівняно невеликому провінційному містечку на все ще “гарячому прикордонні” Станіславові Стемпеневі вдалося створити наукову установу, що здобула широку відомість в усіх, хто цікавиться українознавством. Його інститут – кілька просторих кімнат на вул. Гродзькій, у самому серці старовинного міста – справжній притулок для спраглого духу давнини. Тут і багатюща бібліотека, і унікальні колекції історичних джерел, і приязні співробітники, які по-мурашиному ревню день удень втілюють масштабні проекти, подібні до яких і не снилися гігантським українським академічним інститутам. Інститут доктора С. Стемпеня користується заслуженим авто-

ритетом у науковому світі, бо, попри усі матеріальні труднощі, попри брак коштів на публікації, попри опір консервативного посткомуністичного наукового бомонду, зрештою, попри нехоть і нападки ксенофобів усіх гатунків, тут опрацьовують і видають унікальні збірники документів (скажімо, фундаментальний багатотомник про долю польської меншини в Україні починаючи від 1917 р.), спогади і щоденники про історію Перемищини, монографії, численні бібліографічні покажчики тощо. Особливо часто С. Стемпень звертається до постаті Митрополита Андрія Шептицького, намагаючись утвердити у свідомості сучасних поляків позитивний образ українського Мойсея і здолати злісний стереотип, брутално накинутий комуністичною пропагандою. Інтерес до української історії, зокрема церковної, зумовив тісні приятельські стосунки доктора С. Стемпеня із колегами, насамперед з Львівської богословської академії та Інституту історії Львівського національного університету. Аби усвідомити усю незвичність і вагомість його наукового та організаційного доробку, варто зауважити, що в Україні немає подібної інституції, яка поєднувала б у собі глибокий, заснований на найсучасніших методологіях і позбавлений милиць національної мітології рівень осмислення й подачі історичного матеріалу, а водночас громадську активність, відкритість у контактах із колегами, щедрість душі у спілкуванні з молодими вченими, які, наче пілігрими, тягнуться у Перемишль [11].

Маємо зазначити, Південно-Східний Інститут у Перемишлі функціонує на кошти здобутих грантів і пожертви. З моменту заснування в 1990 р. здійснювалися намагання заснувати власне наукове періодичне видання “*Studia Polsko-Ukraińskie*” (“Польсько-українські студії”). Але, не маючи відповідних фінансових можливостей у 1993 р. керівництво Інституту погодилося на видання щорічника під такою назвою разом із Республіканською асоціацією українознавців у Києві. На жаль, вийшов друком тільки один випуск збірника, де було розміщено матеріали польсько-української конференції “Польща і Україна: історична спадщина та суспільна свідомість”, що відбулася роком раніше в Кам’яниці-Подільському. Прикро, але подальша співпраця по виданню збірника не склалася. У цій ситуації, починаючи з 1996 р., розпочалося видання наукових розвідок і рецензій на шпальтах “*Biuletenu Ukrainoznawczego*”. Бюлетень виходив друком впродовж десяти років. До певної міри доповнював це видання багатотомник праць, що виходив із періодичністю кілька років “*Polska – Ukraina. 1000 lat sąsiedztwa*”. Видані п’ять томів серії розкривали історію функціонування греко-католицької церкви. Однак, вони не могли замінити науковий часопис, який би виходив регулярно і відображав би різні аспекти історичного минулого [9].

Тому, започаткувавши у 2006 р. видання “*Studia Polsko-Ukraińskie*”, редколегія проголосила, що на його шпальтах перш за все будуть друкуватися праці, присвячені польсько-українським культурним зв’язкам та з української культури. За діяльність на ниві польсько-українського поєднання С. Стемпень був номінований Папою Римським спеціальною нагородою – “Капітулою”.

У 1987 р. Володимир Мокрий у Кракові заснував Фундацію Святого Володимира Хрестителя Київської Русі і за це, а також за багаторічну плідну наукову і громадську роботу, спрямовану на українсько-польське порозуміння, одержав нагороду Іоана Павла II. Фундація створена для підтримки і популяризації української науки і християнської культури, що спрямовано на взаєморозуміння і поєднання поляків та українців. У рамках Фундації діє видавництво “Шваль-польт (Святополк) Фіоль”, Галерея українського образотворчого мистецтва, Музей ікон, бібліотека, читальня, книгарня “Нестор”, українська кав’ярня, виходять друком “*Krakowskie Zeszyty Ukainoznawcze*” (“Краківські Українознавчі Зошити”) [5].

Володимир Мокрий, незмінний керівник Фундації Святого Володимира, є штатним працівником Ягеллонського університету: завідувач кафедри україністики Ягеллонського університету в 1999–2003 рр., від 2004 р. – керівник новоствореної кафедри українознавства на факультеті міжнародних і політичних студій. Його праці присвячені літературознавству, історії українства на Західних землях, зокрема тих, що сьогодні є в складі Польщі. Мокрий – редактор ряду праць: “Церква у житті українців” (Львів, 1993); “Література і філософсько-релігійна думка українського романтизму: Шевченко, Костомаров, Шашкевич” (*Literatura i myśl filozoficzno-religijna ukraińskiego romantyzmu. Szewczenko, Kostomarov, Szaszkievicz* (Kraków, 1996)); “Від Іларіона до Сковороди” (*Od Ilariona do Skoworody. Antologia poezji ukraińskiej XI–XVIII wieku* (Kraków, 1996)); “Руська Трійця” (“*Ruska Trójca*” *Karta z dziejów życia literackiego Ukraińców w Galicji w pierwszej połowie XIX wieku* (Kraków, 1997)); “Папські послання Яна Павла II” (*Papieskie posłania Jana Pawła II do Ukraińców* (Kraków, 2001)); “Україна Василя Стефаника” (*Ukraina*

Wasyła Stefanyka (Kraków, 2001)); "Апостольське слово Яна Павла II в Україні 2001 року" (Apostolskie Słowo Jana Pawła II na Ukrainie w 2001 roku (Kraków, 2002)); "Духовні джерела помаранчової революції в Україні" (Duchowe źródła pomarańczowej rewolucji na Ukrainie w 2004 roku (Kraków, 2006)). Редактор періодичних видань, альманахів "Між сусідами", "Краківські горизонти" ("Między Sąsiadami", "Horyzonty Krakowskie") [2].

У 1996 р. у Кракові засновано видавниче товариство "Historia Jagellonica". На думку засновників воно мало презентувати здобутки краківських істориків у дослідженні минувшини. За час свого існування видавниче товариство надрукувало близько ста наукових і науково-популярних праць. Починаючи з 2006 р. видавництво "Historia Jagellonica" за ініціативи доктора історичних наук Ярослава Мокляка започаткувало адресований політикам, управлінцям, працівникам науки і студентам науковий збірник "Nowa Ukraina". Засновники видання задалися метою поширювати інформацію про досягнення краківської українознавчої школи [6].

Є у Кракові й Східноєвропейська комісія, що діє з 1992 р. при польській Академії наук. Ініціатором створення такої інституції був професор Річард Лужний. Комісія приділила увагу не лише українському питанню в цілому, а й питанню лемків зокрема. До речі, професор Р. Лужний вважав, що Лемківщина – регіон, що географічно зарахований до Європи Центральної, а культурно пов'язаний зі східним слов'янством. Було організовано серію конференцій на тему Брестської унії, духовної культури слов'ян у цілому, ролі митрополита А. Шептицького в історії України. Пізніше як результат діяльності комісії вийшли друком "Праці Комісії Східноєвропейської".

Щодо кількісного складу Комісії, то понад дві третини склали краківські науковці (21), трохи менше – з Варшави (3), Любліна (2), Білостоку (2), Перемишля (1) й Седлець (1) тощо. Більшість вчених була пов'язана з Ягеллонським університетом (17), по три – з університетом Варшавським й Вищою школою педагогічною у Кракові, два – з Католицьким університетом у Любліні, по одному з Польської академії наук, Вищої школи педагогічної у Седльцях й Південно-Східним науковим інститутом у Перемишлю [8].

Значний внесок у дослідження історії України, сприяння польсько-українському порозумінню здійснює керована до недавнього часу Стефаном Козаком кафедра україністики Варшавського університету. Під редакцією С. Козака вийшли друком "Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze" ("Варшавські українознавчі зошити") [10]. Кожна збірка – плід щорічної міжнародної українознавчої конференції, в якій бере участь велике гроно українських науковців багатьох університетів. Перший том був присвячений тисячоліттю хрещення Київської Русі. З даного щорічника ведуть свій відлік систематичні дослідження в царині української літератури, мови, церкви, обрядової культури, національної самосвідомості, політичної і суспільно-філософської думки в Україні, а також історії польсько-українських відносин, ролі відомих особистостей, авторитетних інституцій, переломних подій, а також культурного польсько-українського пограниччя [1].

Важливу нішу в дослідженні становища української меншини в Польщі, польсько-українських взаємин посідають праці польського історика українського походження Романа Дрозда. Доктор історичних наук (1997), професор Поморської академії (2003) в Слупську в 2004–2009 рр. він виконував обов'язки віце-президента "Związku Ukraińców w Polsce" ("Об'єднання українців у Польщі") і в 2004–2009 рр. голови "Ukraińskiego Towarzystwa Historycznego" (Українського історичного товариства) в Польщі. Роботи Р. Дрозда торкаються найбільш актуальних сьогодні проблем українсько-польських відносин: акції "Вісла", переселення, визвольних змагань початку ХХ ст. тощо [3].

Важливим українознавчим центром в Польщі є Люблін. Тут діє Інститут Центрально-Східної Європи, що був заснований на межі 1991 та 1992 рр. з ініціативи наукових працівників двох люблінських університетів, Католицького університету та університету Марії Кюрі-Склядовської. Інститут діяв на правах товариства як наукова інституція загально польського напрямку, націлена на міжнародну працю у таких галузях, як: історія, суспільні науки, право, політологія, економіка, екологія, а також теологія та філософія. Уряд у складі Єжи Клочовського (президент), Єжи Бартминського (віце-президент), Генрика Гапски (науковий секретар), Яна Райсса, Ясека Жемовит Пьєтраша, Зджислава Хлевински, Вьєслава Мюллера (члени уряду) та інших зробив великий внесок у дослідження історії України.

Авторський колектив складається з білорусів, українців, поляків. У межах Інституту діє наукова група "Пограниччя" (заснована у 1991 р.), метою якої є аналіз функціонування просторів східного пограниччя Польщі і також західного пограниччя України, Білорусії та Литви (засно-

вник – Є. Бартмінський). До складу групи входять географи, екологи, історики, мистецтвознавці, мовознавці, фольклористи, філософи, політологи, юристи з університетів Марії Кюрі-Склодовської та Католицького. У межах організації відбулося декілька наукових конференцій, була опублікована певна кількість книжок.

Українська проблематика піднімалася й у розробленій Інститутом “Енциклопедії Європи Центрально-Східної”, “Атласі суспільно-релігійної історії Європи Центрально-Східної” тощо. Великим досягненням Інституту є результати видавничої діяльності. Було опубліковано серію книжок та номер часопису “Бюлетень інформаційний Інституту Європи Центрально-Східної” [4]. Крім того, членами Інституту була розроблена база даних праць щодо Європи Центрально-Східної, метою є систематизація інформації бібліографічної про дослідження Європи Центрально-Східної та опрацювання її в комп’ютерному режимі, а у подальшому – створення умов для широкого використання її зацікавленими науковцями. Тематична сфера охоплює кілька галузей: історію, географію, політологію, право, економіку, соціологію, психологію та ін. Було складено понад двох тисяч нових бібліографічних описів. Реалізуючи мету популяризації проблематики Центрально-Східної Європи Інститут організовує відкриті виклади, зібрання.

Восени 1992 р. з ініціативи Інституту в Любліні була заснована Міжнародна федерація інститутів, що піднімають у своїх дослідженнях проблематику Європи Центрально-Східної; до неї належать на правах діючих членів науковці з Будапешту, Львова, Білорусії, Словаччини, Праги; членство у федерації посідають також наукові центри з Києва, Острави й Варшави. Інститут Європи Центрально-Східної, представники якого беруть участь у написанні праць Федерації, виступають у ролі організаторів, спостерігачів, беруть участь у представництві різних інституцій наукових Словенії, Хорватії, країн Прибалтики, Франції, Іспанії, США.

Метою Федерації є:

- співпраця між інститутами, об’єднаними у Федерації;
- спільні виступи на міжнародній арені;
- розвиток контактів між науковими осередками, що є зацікавлені проблемою Центрально-Східної Європи;
- популяризація проблематики Центрально-Східної Європи та науковий обмін між членами Федерації.

Федерація має незалежний характер. Організацією керує Рада Директорів. Рішенням Ради Директорів на засіданні в Будапешті обов’язки представництва Федерації доручено директорові Є. Ключовському, місце розташуванням Федерації вибрано Люблін [4, с. 214].

Отже, наукова інтелігенція Польщі значно зацікавлена проблемами української історії, що свідчить про неабиякий інтерес в цілому польської спільноти до України і бажання поглибити взаємовідносини обох держав.

Сьогодні у Польщі існує певна кількість дослідницьких інституцій (Перемишль, Краків, Варшава, Слупськ тощо), заснованих представниками української діаспори, працівники яких займаються вивченням та аналізом певних питань історії України. Польські вчені долають стереотипи, що були створені комуністичною пропагандою, намагаються дійти згоди щодо гострих моментів українсько-польських відносин. Свої висновки вони подають у різноманітних наукових збірниках, монографіях, бібліографічних покажчиках тощо.

В Україні, на жаль, поки що не так і багато подібних інституцій, однак плідна спільна праця українських і польських вчених на ниві історії, підтримка з боку обох держав у цьому напрямку, сприятимуть створенню міцного фундаменту українсько-польського співробітництва у XXI ст., становленню тісних дружніх стосунків між обома слов’янськими державами.

Джерела та література:

1. Морозова О.С. Історія України на шпальтах наукового збірника “Варшавські українознавчі зошити” / О.С. Морозова // Історичний архів. Наукові студії: Збірник наукових праць. – Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили. – 2012. – № 9. – С. 112–118.

2. Морозова О.С. Фундація Святого Володимира й популяризація української науки і культури в Польщі / О.С. Морозова // V Міжнародна наукова конференція “Дні науки історичного факультету – 2012”. Секція кафедри історії для гуманітарних факультетів. 12-13 квітня. – К.: Національний університет ім. Т.Г. Шевченка, 2012. – С. 60–63.

3. Drozd R. Droga na zachód. Osadnictwo ludności ukraińskiej na ziemiach zachodnich i północnych Polski w ramach akcji “Wisła” / R. Drozd. – Warszawa, 1997; Drozd R. Ukraińska Powstańcza Armia – Dokumenty-struktury / R. Drozd. – Warszawa, 1998; Drozd R. Ukraina w Polsce 1944–1989. Walka o tożsamość (Dokumenty

i materiały) / R. Drozd, I. Hałagida. – Warszawa, 1999; Drozd R., Skeczkowski R., Zymomrya M. Ukraina-Polska. Kultura, wartości, zmagania duchowe / R. Drozd, R. Skeczkowski, M. Zymomrya. – Koszalin, 1999; Drozd R. Ukraińcy w najnowszych dziejach Polski (1918–1989) / R. Drozd. – T. I. – Słupsk; Warszawa, 2000; Drozd R. Polityka władz wobec ludności ukraińskiej w Polsce w latach 1944–1989 / R. Drozd. – T. I. – Warszawa, 2001; Drozd R. Ukraińcy w najnowszych dziejach Polski (1918–1989) / R. Drozd. – T. II: "Akcja "Wisła"". – Warszawa, 2005; Drozd R. Ukraińcy w najnowszych dziejach Polski (1918–1989) / R. Drozd. – T. III: "Akcja "Wisła"". – Słupsk, 2007; Drozd R., Halczak B. Dzieje Ukraińców w Polsce w latach 1921–1989 / R. Drozd, B. Halczak. – Warszawa, 2010; Drozd R. Związek Ukraińców w Polsce w dokumentach z lat 1990–2005 / R. Drozd. – Warszawa, 2010.

4. Instytut Europy środkowo-wschodniej w Lublinie // Prace komisji wschodnioeuropejskiej. – Kraków: Nakładem Polskiej Akademii Umiejętności, 1997. – T. 4. – S. 207–212.

5. Krakowskie Zeszyty Ukrainoznawcze. – 1992–1993. – № 1-2; 1994–1995. – № 3-4; 1996–1997. – № 5-6; 1998–1999. – № 7-8; 2000. – № 9-10. – 2010. – № 11-12.

6. Moklak J. Od redakcji // Nowa Ukraina. Zeszyty historyczno-politologiczne. – 2006. – № 1. – S. 6.

7. Na płonącej Ukrainie. Dzieje Kozaczyzny. 1648–1651. – Warszawa, 1998; Polacy i ukraińcy pod czas II wojny światowej / [Pod red. W. Bonusiaka]. – Rzeszów: WWSP, 2000.

8. Prace Komisji Wschodnioeuropejskiej. – Kraków: Nakładem Polskiej Akademii Umiejętności, 2004. – T. IX.

9. Stępień S. Przedmowa // Studia Polsko-Ukraińskie. – 2006. – T. 1. – Przemyśl, 2006. – S. 9.

10. Warszawski Zeszyty Ukrainoznawczy / Polsko-ukraińskie spotkania: Ukraina w oczach Polaków i Polska w oczach Ukraińców. – Warszawa, 1989. – № 1; 1994. – № 2; 1996. – № 3; 1997. – № 4-5; 1998. – № 6-7; 1999. – № 8-9; 2000. – № 10; 2001. – № 11-12; 2002. – № 13-14; 2003. – № 15-16; 2004. – № 17-18; 2005. – № 19-20; 2006. – № 21-22; 2007. – № 23-24; 2008. – № 25-26.

11. <http://www.ji-magazine.lviv.ua/inform/info-ukr/stempien50.htm>